

EUSKALTZAINDIAREN ARAUGINTZA (IV)

Aramaio, 1999-IX-25

*Miren Azkarate,
IV. Jagon Jardunaldiak*

Aurreko urteetan bezala, euskaltegi, komunikabide, administrazio, nahiz euskalgintzan diharduten beste edozein esparrutako langileen galderei erantzuten saiatu gara. Aurreko urteetan bezala, galdera askotxo dago oraindik ere erantzunik gabe geratuko dena. Dena den, mezu orokor modura, hauxe esango nuke: galdera horien atzean, behin baino gehiagotan, “arau”aren aldeko kezka handiegia dugula iruditu zaidala. Komeni da entzuten eta erabiltzen dugun euskara zuzena ote den, egokia ote den, kezka izatea. Baina ardura horrekin batera, normalizat hartu beharko genuke aukera bat eta bestea, guztiak onargarri izatea, guztiak erabilgarri euskara batuan. Gramatikalak ez diren egiturak dira baztertzekoak; eta, ondoren, batasunerako hain gomendatzeko ez direnak, eremu urri batean baino erabiltzen ez direnak (eta hauek ere, erabil daitezke leku jakin bateko ñabardura eman nahi badiogu gure testuari). Oro har, beraz, Hiztegi Batuko irizpide berak izan beharko genituzke begien aurrean, nire iritziz, sintaxi-egituren kontuan.

Txosten honetan, aurreko urteetakoetan bezala, gaika sailkatuko ditut galderak (edo horretan ahaleginduko naiz behintzat). Puntu bakoitzaren azpian ageri diren esaldiak, askotan ondoren “(zuzen)” edo “(oker)” marka daramatenak, jaso ditugun galderak dira (eta zuzenak ala okerrak diren, galderagileen iritzia da). Batzuetan “Iruzkina” ere ageri da; hori ere galderagileek egina da. Ezkerrean azaltzen den E: letrak, nire erantzuna hor hasten dela adierazten du.

1. Auzi orokorrak

a) Arauak eten gabe aldatzen omen ditugu:

“Hainbeste aldaketarekin, dena zalantzan jartzera iritsi gara”.

“Nik somatzen dudan arazoa zera da: oraindik ez daudela arau guztiak gure esku eta zenbait kontutan oraindik azken arauak eskuratu gabe ditugunez, zalantzaz josita aurkitzen garela. Bestalde, hainbeste aldatzearen ondorioz, dena zalantzan jartzera iritsi gara”.

“Zergatik aldatzen dira arauak hainbeste? Aldatu direnak behin-betiko arauak izango dira edo berriro esan beharko diegu ikasleei ikasi dutena ahaztu egin beharko dutela beste gauza berri bat ikasteko? Honekin ez nuke arauak aldatzearen kontrakoa naizenik ulertzerik nahi. Hori ondo iruditzen zait, baina behin-betikoak izan daitezela! Uste dut ulertu behar dela ikasleak askotan haserretzen direla entzuten dutenean zerbait berriro aldatu dela. Beraien galdera hauxe da. Guk ikastaroa amaitzen dugunerako arau berri gehiago agertuko da? Nik ulertu egiten dut beraien jarrera. Askotan ez dakizu gauza bat ondo azaltzen ari zaren ala ez. Honekin batera hauxe dator ondo egin duzun ala ez dakizunari. Zurekin lan egiten duen beste irakasleekin elkartu eta ikusten duzu elkarri galdetzeko gero eta zalantza gehiago dugula. Zer gertatzen da? Gero eta gutxiago dakigu ala genekiena ez da orain jakin behar duguna?”

E: Aurreko urteetan ere jaso ditugu hauen antzeko galdera eta kexuak. Egia da ikasle eta irakasle askoren kezka ageri dela goiko lerroetan. Hala ere, kontuan izan behar dugu euskara oraindik ere estandarizazio bidean dela. Bata-sunerako eredia ez da gutziz amaitua. Urtero biltzen ditugun galderek berek adierazten dute oraindik badugula zer arautua (edo honelako edo halako egitura batasunerako onargarri den ala ez erabaki beharra). Eta arauak emateko, Euskaltzaindiak literaturako erabilera hartzen du batik bat oinarri; literatura-tradizioa ezagutzeko datu-baseak ez ditugu oraintsu arte eskuratu (eta oraindik ere, gaur goizean ikusiko duzuen bezala, euskarri erosoagoetan izan beharko genituzke). Horrek guztiak denbora eskatzen du. Gertatzen dena da bitartean ezin garela mutu geratu: liburuak eta egunkariak argitaratzen dira, irrati-telebistek beren eguneroko lanean jarraitzen dute... Eta forma jakin batzuk hedatzen dira. Euskaltzaindiak kontuan hartzen du zein den azken urteetan nagusitu den erabilera; baina ezin dio azken urteetakoari bakarrik begiratu. Tradizio osoa izan behar dugu kontuan arauak ematerakoan, iraganaren eta etorkizunaren artean eten handiegirik gerta ez dadin.

b) Euskalki desberdinetako hitzak nahastea zilegi al da batasunean?:

“Engoitik alferrik da eta ez dut ezer galdetu gura” (oker)

“Horrezkero alferrik da eta ez dut ezer itaundu gura” (zuzen)

“Honezkero alferrik da eta ez dut ezer galdetu nahi” (zuzen)

“Engoitik alferrik da eta ez dut deus galdetu nahi” (zuzen)

Iruzkina: apika, ur handiegitan sartu gara hemen, baina koherentzia testualak eta lexikalak ez dute euskalkiekin txukun antzean jokatzera behartzen?

E: Behin baino gehiagotan eztabaidatu da auzi hau. Euskaltzaindiak ez du ezer esan, eta euskaltzaleen iritzia bereiz dabilta. Batzuen iritziz, benetako batasuna, hango eta hemengo hitz eta egiturak nahasi erabiliaz lortzen da. Beste batzuen ustez, ostera, hobe litzateke euskalkiak ez nahastea.

2. Ortografia

“ll” mantentzen al da hitz hauetan?: tortilla, pastilla, bonbilla...

E: Hiztegi Baturako *bonbilla* onartu zen, aldamenean *Heg.* marka emanaz. Era berean, oraindik argitaratu gabe dagoen arren, *pastilla* onartu du Euskaltzaindiak Hiztegi Batuan. Eta, *tortilla* h. *arrautzopil* da T letrako zerrendan dagoen proposamena (oraindik onartu gabea).

3. Ahoskera

a) “Ahoskatze kontua, eta oro har, Euskara Batuaren Ortoepia arazo larria da oso. Zein eredu irakatsi behar diegu gure ikasleei? Zer gertatzen da azentua eta kontsonante multzoen ahoskerarekin? Gure ustez Euskaltzaindiak Euskara Batuaren Ortoepia Batua ere bultzatu behar luke: ahozko kodearen arautzeari ekin behar lioke euskararen irakaskuntzaren mesedetan”.

b) Ahoskera: “ez dago > eztago; ez gara > ezkara” eta “hil zen > hiltzen; omen zuen > omentzuen”?

c) “Doinuak duen garrantzia jakinda, aditzen arau fonetikoak biltzen dituen txosten bat lagungarri izango genuke”.

E: Euskaltzaindiak, 1998ko ekainaren 26ko bileran onartu zituen ahoskera zaindurako arauak, eta urte horretan bertan argitaratu. Hor aipatzen da nola ahoskatu behar genituzkeen bokalak eta kontsonanteak, bai eta kontsonante bilkurak ere. Arau horietan gomendatzen denaren arabera, hauexek lirateke ahoskera zuzenak:

<eztago> <ezkara> <hiltzen> <omentzuen>

Ahoskera lantaldeak jardun du ikastaroak ematen, eta aurrerantzean ere aztertuko du arau horiek osatu beharrik dagoen, eta horiek hedatzeko biderik egokienak zein izan litezkeen.

4. Aditzaren ingurukoak

a) *Ahal izan:*

“Oso esparru zabala duen aditza da, era ezberdinetan erabiltzen duguna gainera. Guk forma arruntenak eta erabilienak zein diren jakin nahi dugu eta nork, norekin, noiz, zertarako e.a. kontuan hartuz egokitasunez erabiltzen irakatsi ere bai”.

E: Honetaz, Gramatika batzordeak *Euskal Gramatika Laburra: Perpaus Bakuna* liburuan, 18.4.1. puntuan (420.-423. orrialdeetan) esaten duena da gomendatuko nukeena: uste dut erabilera nagusiak hor aurki daitezkeela.

Ahal desirazkoa (“ez ahal da oinez etorriko!”) / *ahal* ahalezkoa (“ez da oinez etorzen ahalko”).

Ahalezko balioan, aditz laguntzaile guztiekin ager daiteke, beti ere aditz nagusiaren erregimenaren arabera:

joaten ahal da
egiten ahal dugu
joan ahal naiteke
egin ahal dezake

Eta ez dirudi, *-kedun* formetan, *ahal* erabiltzeak esanahia aldatzen duenik (“egin ahal dezake”, “egin dezake”).

Aspektuari dagokionez, aspektu burutua *izan* edo *ukan* partizipioen bidez adierazten da, aditz nagusia gehienetan partizipioa izanik (euskalki batzuetan aditz izena ere bai):

aski goiz etorri ahal izan da
liburuak erosi ahal izan ditu
horri esker ikasten ahal izan dut munduaren berri

Aspektu burutugabea, *ahal*-ek bakarrik adierazten du, aditz nagusia, euskalkien arabera, partizipioa edo aditz izena izanik:

etorri ahal naiz
etortzen ahal naiz

Geroaldia markatzeko, ostera, forma bat baino gehiago aurki daiteke; badirudi erabilienak, geroaldiaren marka *ahal*-i zuzenean erantsi, eta aditz nagusia *-tu* edo *-tzen* formak daramatenak direla:

ikusi ahalko dugu
ikusten ahalko dugu

nahiz geroaldiaren marka *izan* aditzari ere lot dakioken:

ikusi ahal izango dugu

Funtsean, gramatiketan-eta ageri diren datuak dira. Hortik aurrera, Euskaltzaindiak ez du azterketa berezirik egin, ez batasunerako araurik eman. Dena den, Gramatika batzordea ari da aditz “modal” hauen erabileraz arau-propo-samena prestatzen, bai baitirudi gramatiketako forma horien artean, ez dutela guztiek pisu bera izan eta puntu batzuek —aditz nagusiaren aspektuari dagozkionak, edo geroaldiko forma nagusiak zein diren— hobeto aztertu beharrekoak direla esango nuke.

Ahal izan dela eta, beste galdera hau ere jaso dugu: “Etortzen ahal zara” Mendebaldean bultzatu behar ote dugu?

E: Ez dago bereziki bultzatu beharrik; nahikoa da jakitea (edo irakatea) egitura hori zuzena dela euskaraz, erabil daitekeela, eta batez ere ekialdeko euskalkietakoa dela.

b) Aspektuaz:

Izan dira galderak, aspektu burutugabea erabiltzea zilegi ote den zalantzan jarriaz (areago, oker dagoela esanaz) eta horren ordeztu euskaraz aspektu burutu bultzatuaz:

“Realak hogeigarren minutuan sartzen zuen lehenengo gola” (oker)

“Realak hogeigarren minutuan sartu zuen lehenengo gola” (zuzen)

E: Euskaltzaindiak ez du ezer arautu ez gomendatu kontu honen gainean. Hala ere, esango nuke goiko perpausak, biak direla zuzenak, zer esan nahi den. Lehenak adieraziko luke iraganean Realak hogeigarren minutuan gola sartzea behin baino gehiagotan gertatu zela, behin eta berriro errepikatzen zen gertaera zela. Bigarren perpausak, ostera, hogeigarren minutuan gola sartzea iraganean behin gertatu zela ematen du aditzera. Futboleko horrelako gertaerak errepikatzea zein zaila den kontuan izanik, normalena, jakina, bigarren perpausa izango litzateke.

Edo, etorkizuneko kontuez ari garela, aspektu burutugabea erabiltzea txarizat ematen dute kontsultagileek, honako bikote honetan:

“Gaezan zinera joaten gara?” (oker)

“Gaezan zinera joango gara?” (zuzen)

E: Lehen perpausa bezalakoak sarri entzuten ditugu azken urteetan; hala ere, badirudi, bigarren jatorragoa dela.

Edo aspektu puntukaria gaitzetsi, eta burutugabea erabili beharko litzatekeela adieraziaz ere iritsi zaigu kontsultaren bat:

“Zergatik ez zoaz salto batean dendara ogi berria ekartzera?” (oker)

“Zergatik ez zara joaten salto batean dendara...” (zuzen)

E: Literatura tradizioa hobeto aztertu beharko litzateke lehena oker dagoela esan aurretik, nik uste.

c) *Egon / izan, ibili...*

“Asteburu honetan ziza biltzen **egon gara** Isaban” (oker)

“Asteburu honetan zizak **hartzen** izan gara Isaban” (oker)

“Asteburu honetan ziza biltzen **izan gara** Isaban” (zuzen)

“Asteburu honetan ziza biltzen **ibili gara** Isaban” (zuzen)

“Pilotan jokatzeko **egon gara** 5:00etatik 6:00etara” (oker)

“Pilotan jokatzeko **aritu gara...**” (zuzen)

“Atzo klinikan **izan nintzen**, ama bisitatzen” (zuzen)

“Hamabost egun **egon naiz** klinikan, heste-soberatik operatuta” (zuzen)
 “Telebista ikusten **egon naiz**” (zuzen)

E: Behin baino gehiagotan entzun dugu *lanean egon* dena ez zela gehiegi nekatuko. Gomendagarriagoak dira, nik uste, adibide horietan zuzentzat ematen direnak. Hala ere, ez da gomendio berezirik eman puntu honetaz (literaturako erabilera ez da berariaz aztertu), eta gerta daiteke, euskalki batzuetan eta bes-teetan erabilera desberdinak aurkitzea. Hobe, beraz, zorrotzegi ez jokatzea.

5. Aditzen erregimena

a) *Jolastu*:

“Jolastuko dugu” ala “Jolastuko gara”?

E: *Da* ad. ematen da Hiztegi Batuan, *jolastu* aditzaren erregimentzat.

b) *Bihurtu*:

Aditz honekin zein da zuzena:

“Emakume eder bihurtu da” ala “Emakume ederra bihurtu da”?

E: Gai hau ere Leioako biltzarreko txostenean aztertu zen eta, literaturako erabilerak aztertu ondoren, hala zioen orduan Gramatika batzordeak: “Predikatua izen soila denean arautzat eman daiteke mugagabea dela («eguna gau bihurtu da»). Baina izena bestelako ingururakiz (hala nola, izenondo, izenlagunez, partizipioz, adjektibo superlatiboz nahiz konparatiboz, eta abar) janztean, hor goiko lehen hamaika exenpluetan bezala, araua joera hutsa gertatzen da eta mugagabearen ordezkari predikatua mugatua duten salbuespenak nahitaezkoak dira”. Hor aipatzen diren adibideetako batzuk hauek dira:

ornamentik ederrena bihurtu baita
 emakumerik ederrena bihurtu ahal banendi
 arnas huts-hutsa bihurtu banintz bezala
 zure bizi moldea guretzat damugarriagoa bihurtzeko
 bihurtu ziraden buztin kolorekoak
 bihurtu ziren demonio itsusi nazkagarriak

Beraz, biak daude zuzen, bai “Emakume eder bihurtu da” eta bai “Emakume ederra bihurtu da”.

c) *Behartu*:

“Ikustera/ikusten behartu naute”

E: Hiztegi Batuko batzordeak erantzun hau eman zuen 1996an: “*Behartu* aditzaren konplementazio hedatuena *-tzera* da (“*lana ongi egitera behartu zuten*”; ik. *Orotariko Euskal Hiztegia*).

d) *Bakean utzi:*

“Bakean utzi”: Nor-nork? Nor-nori-nork?

“Utz nazazu bakean” (?)

“Utzidazu bakean” (zuzen)

E: *Orotariko Euskal Hiztegiko* adibideak ikusirik, oro har, Mendebaldean *zion* (hau da, nor-nori-nork), eta Ekialdean, *zuen* (hau da, nor-nork):

Agindu *zion*, bai, haren arrebari bakean uzten bazion, hark ere utziko ziola hari (Orixe)

Lehen Antiochus hark bakean utzi bazituen Juduak... (Zerbitzari)

Batasunerako ez da ezer hobetsi. Kontuan izan, lehen ere onartu direla euskalkien araberako erregimen bikoitzak, *lagundu*, *deitu* eta beste aditz batzuekin. Beraz, biak dira onargarri, bai *utz nazazu* eta bai *utzidazu*.

e) *Berdin izan:*

“Berdin dit / zait?” Zein?

E: Tradizioko datuak ikusirik, laguntzaile batekin baino gehiagorekin erabiltzea onartu da batasunean. Hiztegi Batuan, hala ageri da:

berdin izan *da/zait/zaio* ad.; *du/diot/dio* ad.

f) *-tzera geratu / gelditu:*

“Arotxanean geratu ginen afaltzera” (oker)

“Arotxanean geratu ginen afaltzen” (zuzen)

“Arotxanean sartu ginen afaltzera” (zuzen)

“Arotxanera sartu ginen afaltzera” (zuzen)

“Ikustera/ikusten gelditu naiz”

E: Hiztegi Batuko batzordeak ez ditu sakon aztertu oraindik datuak. Gerta daiteke euskalkien artean erregimen desberdina izatea, Haranederren adibide honek erakusten duen bezala:

Behin ere gelditu gabe zuri gerla egitera (Haraneder)

g) *Ausartu:*

“Ikustera/ikusten ausartu naiz”

E: Euskalkien arabera: Ipar-Ekialdean *-tzera ausartu*, Mendebaldean *-tzen ausartu*. Batasunerako ez da aukerarik egin, bata hobetsiz. Beraz, zuzenak iza-teaz gain, euskara batuan biak erabil daitezke.

h) *Jarraitu:*

“Ni bideari jarraitu natzaio” / “Nik bideari jarraitu diot” Biok ondo?

E: Hiztegi Batuaren arabera, “Nik bideari jarraitu diot”, *jarraitu, du/dio* aditza baita, eta “Ni bideari jarraiki natzaio”, *jarraiki* aditzaren erregimena, *da/zaio* baita.

i) *Barkatu*:

“Barka nazazu” (oker)

“Barkaidazu” (zuzen)

E: Hiztegi Batuan ez da laguntzailerik ageri sarrera honetan (osatuko dugu guztia batera argitaratu aurretik). *Orotariko Euskal Hiztegi*ko adibideak ikusirik, eta Sarasolaren *Euskal Hiztegi*ak dioena (“pertsona bati dagokionean, *dio* ad.), *barkaidazu* (edo *barka iezadazu*) da forma jatorra.

j) *Irten, igo*:

“Irten / igo du” esan daiteke?

E: Hiztegi Batuan *irten da* ad. dela esaten da; Bizkaian, eta Gipuzkoaren zati batean ere *irten (erten) du* esan arren, euskalki mailako erabileratzat hartuko genuke.

Igo aditzari ez zaio erregimena eman argitaratua dugun Hiztegi Batuko zerrendan. Sarasolaren *Euskal Hiztegi*an, bi laguntzaileak ageri dira, nahiz nagusia *da* izan.

k) *Bukatu*:

Badago esaterik:

— “Hitz egiten bukatu du”

— “Hitz egitea bukatu du”

— “Idazten bukatu dugu”

— “Idaztea bukatu dugu”?

E: *Orotariko Euskal Hiztegi*an honako adibideak aurkituko ditugu:

Amak bukatu zuenean garbitzez, hartu zuen palangana...

Esatez bukatu baino lehen

Jaten bukatu arte

Belen mintzatzen bukatu zenean...

Arrautza jatez bukatu rik

Horiek dira tradizioa dutenak. Ez da araurik eman, batasunerako egitura jakin bat gomendatuaz.

6. Izen sintagmaren ingurukoak

a) Mugatzailea / *bat*:

“Aitak kotxe berria erosi du” (zuzen)

“Aitak kotxe berri bat erosi du” (oker)

Iruzkina: normalean kotxe bakarra izaten dugu, beraz “bat”, sarriegitan, batere beharrik gabe erabili ohi dugu. Baina, halabeharrez, bigarren kotxea baltz, “aitak beste kotxe bat erosi du” izango litzateke esaldi zuzena.

E: Hala da. Honetaz, ikus daiteke *Euskal gramatika. Lehen Urratsak-I*, 173.-183. orrialdeak.

b) Erakuslea + mugatzaille hurbila:

“Honako erabakiekin” (oker)

“Honako erabakiokin” (zuzen)

“Honako erabaki hauekin” (zuzen)

E: Hirugarren graduko erakusletik datorren artikulua, *-a*, aspaldi gailendu zitzaizen gainerakoei, eta gogorregia da *honako erabakiekin* oker dagoela esatea. Besterik da, beste egitura batzuk ere badirela irakastea (hor ageri diren biak, esaterako), edo *honako*-rekin askotan lehen graduko erakuslea erabiltzen dela esatea. Beste hitz batzuetan esanda, *honako erabaki hauekin* hobets daiteke, lehena okerra dela esan gabe.

c) *Gure / nire*:

“Gure andreak, gure amak, gure senarrak dioenez...” (zuzen)

“Nire andreak, nire amak, nire senarrak dioenez...” (oker)

“Gure amak esan dit bazkaltzera goiz joateko” (zuzen)

Iruzkina: batzuetan, erderaren eraginez, posesibo eta determinatzaile gehiegi erabili ohi dugu.

E: Behar bada bai, askotan genitiboaren beharrik ez dugu euskaraz. Dena den, Euskaltzaindiak ez du gomendiorik eman honen ganean. Hala ere ez nintzateke ausartuko *nire andreak* edo *nire amak* oker dagoela esaten; esan daiteke, nahi bada, euskaraz hainbat lekutan, behintzat, *gure* erabiltzeko ohitura dagoela (edo egon dela).

d) Irratiko adibidea “Hiru kidezik bik jaso zituzten tratu txarrak”. Ez al da ‘Hirutik bi kidek...’ Zergatik? Zein da egokia?

E: Nik uste irratian entzundakoa guztiz zuzena dela. Hala erakusten dute, behintzat, *Orotariko Euskal Hiztegitik* hartutako adibideek:

“Bi hitzetarik bat” (Hiriart Urruty)

“Etsaien hirurogei ontzietatik hiruk baizik ez zuten ihes egin” (Mendiburu)

“Begiztatuak zeuzkaten lau zezenetarik hirurak atzemanik...” (Iztueta)

“Ehun artzainen artean laurogeita hamar gutarrak izan ohi dira” (Azkue)

Badira “hirutik bi kidek” egituraren parekoak ere, baina askoz gutxiago erabiltzen direla esango nuke:

“Hamarreti hiru bidar ez diriala etxean sartuten...” (Fray Bartolome)

Izan ere, halako egituretan, izena bi zenbatzaileei dagokie, eta badirudi errazagoa dela ulermenerako ezkerrekoarekin agertzea (hau da, lehen aipatzen den zenbatzailearekin), eta eskuinekoan uztea aipatu gabe. Oro har, joera, elementu guztiak lehen aldian azaltzea da (beraz, ezkerrean), eta gero, errepikatzen direnak, aipatu gabe utzi.

e) **-tzat (prolatiboa):**

- “Bizitzari zentzua emateko, fedea hartu zuen oinarri” (zuzen)
- “bizitzari zentzua emateko, fedea hartu zuen oinarriztat” (oker)
- “zure erabakia ontzat eman dugu” (zuzen)
- “Zu zinen, beraz! Bada, nik Olegiko Patxitzat utzi zintudan” (zuzen)
- “Maisutzat hartu eta apaiza izaki” (zuzen)
- “Txomin hartu dugu musika-irakasletzat” (oker)
- “Txomin hartu dugu musika-irakasle” (zuzen).

Iruzkina: -TZAT prolatiboa sarri askotan oker erabiltzen ote dugun susmoa daukat. Gauza segurua eta ziurra denean, uste dut ez dela prolatiboa erabili behar, beti ez behintzat, ustea edo iritziarekin baizik.

E: Prolatiboaren erabilera arautzea, noiz bai eta noiz ez zehaztea, ez da gauza erraza. Dena den, *Euskal Gramatika Laburra* hartuz gero (491.-493. orrialdeak), prolatiboa, aditz jakin batzuei loturik doan predikatu osagarriak hartzen duen atzizkia dela esango genuke, eta ez ziurtasunari edo usteari. *Orotariko Euskal Hiztegiko* adibide hauek erakusten dute, nire ustez, EGLUko interpretazioa zuzena dela, eta ezin dela esan “Txomin hartu dugu musika-irakasletzat” edo “oinarriztat hartu” oker daudenik, *kriadu hartu / kriadutzat hartu* bikoteak kontuan hartuz:

- “Nik Martin hi Joanna hartzen haut neure alaroztat eta hik har nazan hire esposotzat”
- “Bere etxean hartu legian kriadutzat” (Kapanaga)
- “Zorigaiztoan hartu hindudan neure etxean kriadu” (Irazusta)
- “Ni naiz erregeren andregaia, nahi banauzu maitetzat hartu, gidatuko zaitut haren ikustera” (Pouvreau)
- “Esaten zuten Jesus bera (...) beren erregetzat hartu behar zutela” (Mendiburu)
- “Lahirigoien-Garat hartu du suhitzat” (Hiribarren)
- “Nogez sarjanta, gizon galanta / hartu du kontseilari” (Zerbitzari)
- “Gizonaren semea hartu behar duzue exenplutzat” (Larreguy)
- “Meditazioneko geitzat edo sujetat hartu behar du bat bederak bere beharrei dagokoten egia” (Duhalde)

Egia da, hala ere, adibide batzuetan argi ikusten dela “ustezko” izaera hori:

- “Badira kristinau (...) hartu daruezanak pekatutzat pekatu ez dirianak” (Mogel)
- “Horrela bizi dena ez da gizon, ametsezko gaztelua egiazkotzat hartu du-eta” (Villasante)

Hain zuzen, anbiguotasuna ere gerta daiteke *zu erregetzat hartu zaitut* bezalako perpausetan, bi esanahi izan baititzakete ‘errege zarela uste izan dut (baina ez da hala)’ edo ‘errege izateko asmotan hartu zaitut’.

Hemen sartu dut hurrengo galdera ere, predikatu osagarrii baitagokie hau ere.

“Mariaje hartu dugu laguntzaile bezala” (oker)

“Mariaje hartu dugu laguntzaile” (zuzen)

E: *Euskal Gramatika Laburreko* hitzak aldatuko ditut hona: erabilera dela eta, gero eta zabaltzenago ari da *bezala*, *legez*, *gisa* eta antzeko elementuez osaturiko esapideren bat erabiltzeko joera *-tzat*-en ordeztu:

*sorgin *bezala* hartu ninduten

Askoz ere zuzenago ematen du beste honek:

sorgintzat hartu ninduten

f) **Hobe / hobeto:**

“Realak gaizki jokatu du; hobe esanda, Zaragozak ondo jokatu du” (oker)

“Realak gaizki jokatu du, hobeto esanda, Zaragozak ondo jokatu du” (zuzen)

E: *Hobe* izenondoa denez, okerra da lehen perpausa. Gramatika batzordeak Leioako biltzarrerako prestatutako txostenean argitu zuen kontu hau (II.12. puntua) (1).

g) **Leku-denborazko kasuak:**

— “Bi metroko aldea dago hemendik hara”, baina: “**bi metrotara** edo **metrorra** aurkituko duzu? Era berean, hurrengo hauetatik zein aukeratu? “Handik bost urtera/urtetara”, “Handik bost kilometrora/kilometrotara”.

— Nola esan behar da: “Hiru urtetan ala hiru urtean”. “Hiru kilometrotara ala hiru kilometrora”.

— “Hiru egunetan” ala “hiru egunean”.

— “Hirutik bat”, “Hirutatik bat”, “Hiruretatik bat”. Denak erabil daitezke?

E: Ez da araurik ez gomendiorik eman oraindik gai honen gainean. Gramatika batzordeak aztertua du Areatzan 1998ko uztailean aurkeztu zuen Arau proposamenen multzoan. Hauxe da txosten horretan esaten dena:

“Inesiboan zilegi da mugagabea nahiz singularra erabiltzea; baina denbora ezberdinetakoa adierazteko, mugagabea erabili behar da soilik: *hiru egunean*

(1) Ikus *Euskera* 39, 1994, 3.

/hiru *egunetan* egin du gramatikako txostena. Baina hiru *egunetan* etorri izan da herrira (hiru egun ezberdinetan).

Maiztasunaren kontzeptua adierazteko zilegi da ondorengo edozein forma erabiltzea: *lau urtez behin* / *lau urtetarik behin* / *lau urterik behin* / *lau urtetatik behin* / *lau urtetik behin elkartzen dira*. Euskalkien arabera, forma bat edo beste nagusitzen da. Bizkaieraz, *lau urterik behin*; gainerako euskalkietan *lau urtez behin*; Bizkaiko ekialdean *lau urtetik behin*; Gipuzkoan instrumentalez gain forma hau ere bai; Iparraldean instrumentala eta *lau urtetarik behin...* hala ere guztiak dira zuzenak.”

Kilometro edo *metro* bezalako izenekin, tradizioa zein den aztertu gabe dago oraindik. Baina esango nuke denbora adierazten duten sintagmetan bezalaxe, euskalkien arabera, guztiak direla onartzekoak: *bi metrora* nahiz *bi metrotara*.

Azken galderari dagokionez, *Orotariko Euskal Hiztegia* hartu eta hiru sarrean haxe aurkituko dugu:

Hiruetarik bat (L, BN, S); *hirutatik bat* (G-goi-to); *hirutik bat* (V-m-gip, G-azp-goi), Euskal Herriko Atlas Etnolinguistikotik jasotakoa.

Euskalkien arabera guztiak dira tradiziodunak; batasunerako ez da orain arte ezer hobetsi.

- “Bi egunez, bi egunetan ala bi egun” egon gara?
- “Astebetez, astebetean ala astebete” egon gara?

E: Gramatika batzordeak Areatzan aurkeztutako arau-proposamenetan ikusten den bezala, guztiak dira zilegi. *Egon* aditzarekin instrumentala, inesiboa nahiz absolutiboa erabil daiteke:

zortzi orduz / zortzi orduan / zortzi ordutan / zortzi ordu egon da zure zain

h) **Ehunekoa adierazteko:**

— % 1ak ala % 1ek? Portzentaiak nola deklinatu behar dira?

— Portzentaieen deklinabide markak. Mugagabeen deklinatu behar diren arren, zenbaitetan singularra dagokio: “% 25ekoa”. Hala ere, ondoko hauetan zein da araua?: “% 25etik” ala “% 25etatik” / “% 25era” ala “% 25etara”.

E: Euskaltzaindiak ez du oraindik portzentaieen deklinabideaz araurik eman. Gramatika batzordeak badihardu gai hau aztertzen.

i) **Zenbakiak:**

“Bi miloi zazpiehun mila pezeta tokatu zaizkit”, koma jarri beharra dago “miloi eta milakoaren artean”?

E: Horrelako zenbakiak ematen direnean, *eta* ipini behar da: *bi milioi eta zazpiehun mila pezeta* (edo *bi milioi, zazpiehun mila eta bostehun pezeta*, etab.).

j) **Besterik:**

“Ariketak besterik ez dut egin” ala “...ditut...”? Biak dira zuzenak?

“Lau gizon besterik ez ditut ikusi”

“Zuk esan zenituenak besterik ez nituen entzun”

“Besterik” honek egin dezake komunztadura pluralean ala singularra baino ez du onartzen?

“Lau gizon ikusi ditut, besterik ez”

“Zuk esan zenituenak entzun nituen, besterik ez”

E: Ez da araurik eman auzi honen gainean. Gramatika batzordeak Areatzako txostenean aurkeztu zuen arau-proposamena:

Besterik-ek ezkerretara daraman osagaia absolutiboan bakarrik joan daiteke, ‘absolutiboa + besterik ez + aditza’ egituran.

Horrelakoetan perpauseko aditzak *besterik*-ekin egiten du komunztadura, oro har:

a) Pertsonari dagokionez, dudarik gabe (*zu besterik ez dut maite*).

b) Numeroari dagokionez ere, hori da gomendioa (*ez zegoen bakar batzuk besterik*).

Gogoan izan ‘x + beste’ bezalako egiturak kasu guztietan erabil daitezkeela eta bi sintagmak kasu berean joango direla:

zuk bestek ez dit esan

gertaturikoa ez diot zuri beste inori esango

asteburuetan ez omen zara mendira beste inora joaten

k) **Predikatu sintagmak:**

“Gaur bero dago”

“Zopa bero dago? / beroa dago?”

“Babarrunak eder daude? / ederrak daude?”

E: bietako adibideak ageri dira Orotariko Euskal Hiztegian:

Siku dago?

Hain daude ederrak, gozoak

Motela dago ardoa

Sustraiia samur dago

Erbia gozo egon zen ala?

Gazia dago zopa

Hegoaldean behintzat guztiz normalak dira predikatu sintagma mugatuak (*beroa, ederrak*).

7. Joskera

a) "Idia adar eta guzti jango nukeenean nago" (zuzen)

"Etxea salduko lukeenean dabil" (zuzen).

Iruzkina: antzeko esaldiei buruzko argibiderik ez dugu aurkitu inon.

E: Ez dut horrelako egituren berririk; *Orotariko Euskal Hiztegian*, *egon* aditzari buruzko informazio luzean ere ez dator egitura horren lekukotasunik. Ez dirudi, beraz, forma hedatuegiak direnik literaturan behintzat. Lagungarri izango litzaziguke non erabiltzen diren jakitea, etorkizunean argibideren bat eman ahal izateko.

b) Gerundioaz:

"Musika entzunez ikasten da lezioa" (zuzen)

"Zigarroa errez sartu da gelan" (zuzen)

"Txurroak salduz ateratzen du bizimodua" (zuzen)

"Kolpeak hartuz ikasten da oinez" (zuzen)

"Hegazkina erori da, ehun pertsona hilez" (oker)

"Hamarna kopa hartu genituen, egundoko mozkorra harrapatuz" (oker)

"Hegazkina erori eta ehun pertsona hil dira" (zuzen)

"Hamaika kopa edan genituelarik, egundoko mozkorra harrapatu genuen" (zuzen)

Iruzkina: gure ustez aldi berean gertatzen diren bi ekintza, eta instrumentaltasuna adieraz daitezke "-z"rekin, baina ondoriorik ez.

E: Gramatika batzordeak oraindik ez ditu aztertu egitura hauek. Hala ere, argi dago galdera egin dutenek zuzentzat eman dituzten egiturak zuzenak direla; badirudi okertzat eman direnak berri samarrak direla, eta erdal gerundioaren erabileraren kalkoz-edo sortuak (2). Baina gomendio zehatzagoak eman ahal izateko, gaia berriaz aztertu behar da. Beti bezala, hobe seguruak diren egiturak erabili eta irakastea.

"2. karpeta osatuz doa" (oker)

"2. karpeta ari da/gara osatzen" (zuzen)

"2 karpeta badoa osatzen" (oker)

E: Esan bezala, egitura hauek oraindik aztertu gabe ditu Gramatika batzordeak.

c) Konparaziozkoak:

"Erlijioa norbanakoaren barruko joera izan dadila, gizartearena baino" (oker)

(2) Merezki du, Juan Garciak, *Joskera Lantegi* liburuan (3.6. puntuan), honetaz zer dioen irakurtzea, erdal gerundioei euskal ordain txukunak emateko bideak aurkituko ditu hor irakurleak.

“Erljioa norbanakoaren barruko joera izan dadila, gizartearena ez baino” (zuzen)

E: Gramatika batzordeak Leioako biltzarrean aurkeztu zuen txostenean, II.19. puntua horrelako egiturei zegokien, hain zuzen ere. Han, gaitzetsi egiten ziren goiko bi perpausetatik lehena bezalakoak. Aukera zuzenen artean, berriz, hauek egongo lirатеke:

“Gizartearena baino areago, erlijioa norbanakoaren barruko joera izan dadila”

“Erljioa norbanakoaren barruko joera izan dadila, eta ez gizartearena”

“Erljioa ez dadila izan gizartearena, norbanakoaren barruko joera baik/zik/baino” etab.

Galderan zuzentzat ematen den egitura zenbateraino den hedatua, hobeto aztertzeko kontua izango litzateke.

d) “Zeinen eta bizkorra zaren, ni ez nauzu zure zepo horretan harrapatuko” (zuzen)

“Bizkorra bazara ere, ni ez nauzu...” (zuzen)

Iruzkina: esaldiok, gure ustez, biak dira zuzenak, baina lehenengo horri buruzko aipamenik ez dugu aurkitu gramatiketan.

E: Egitura horien hedadura, zein leku duten tradizioan... aztertu gabe dugu oraindik (lehenengo egitura hori ezezaguna zait).

e) **-z gero (eta baliokideak):**

“Etorri zealazkoa, eamazu zerrorrek” (zuzen, Goierrin)

“Etorri zarelazkora, eraman ezazu zerrorrek” (zuzena, batuan)

“Etorri zarenez gero, eraman ezazu zerrorrek” (aurrekoaren esanahia)

Iruzkina: “esamodu hau herriko zaharren artean sarritan entzun izan dut (Rufino Iraola). Agian, lokalismo hutsa da. Bestalde, fonetika aldetik, baliteke hiztun alfabetatu gabeen ahoan, aldaketa izatea. Beharbada, <zarenez gero> horrek eboluzio-dejenerazioa da goiko hura: zarenez gerora?... zarenezkora?... etab. Beste probabilitate bat ere badago: <zarelako>tik eratorri izana”. (Oharra: ez da estutzen gaituen arazo bat).

E: Eskualde batekoak diren neurrian, zaila izaten da askotan literaturan lekukotasunak aurkitzea. Areago, zaila izaten da batzuetan ahoz sarri erabiltzen ditugun egiturak nola idatzi behar diren jakitea. Baliteke horrelakoa izatea kasu hau ere. Dena den, azterteke dago.

— “-z gero” egitura erabiltzerakoan, noiz erabili behar da “-(e)z gero”, kontsonantez bukatzen denean bakarrik? “Hartuz gero” ala “hartuez gero”?

E: -ez gero, partizipioa kontsonantez amaitzen denean erabiliko da; beraz, *hartuz gero*.

f) -Ondoko esaldi hau: “ez gara horretara **bakarrik** etorri, **baizik eta...**”

E: Zuzena da (ikus EGLU-IV (Juntagailuak), nahiz oso erabilera urrikoa izan. Askoz gehiagotan aurkituko dugu *baizik* soila.

g) *Ezezik* ala *ez ezik*?

E: Hiztegi Batuko zerrendan *ez ezik*. EGLU-IV (Juntagailuak) liburukiak hala dio: “bi idazkera izan ditu: bereizia —*ez ezik*— eta lotua —*ezezik*—. Hala ere, aztertu diren testuen arabera, idazkera bereizia izan da erabiliena” (89. orr.)

h) **Baldintzak:**

— “Ezeren okerrik ez duela, pilotari bikaina aterako da” (zuzen)
 “ezeren okerrik ez baldin badu, pilotari bikaina aterako da” (zuzen)

Iruzkina: biak sinonimoak dira. Kontua da, gure eskuetatik hamaika liburu eta gramatika pasa arren, oraindik ez dugula ikusi baldintzazko “-ela”ri buruz ezertxo ere.

— “Egin behar zenuenean estudiatu izan bazenu gaur egun hobeto... “biziko zinen” ala “zinateke”?

Kasu honetan “zinen” ere onartzen da ala “zinateke” erabili behar dugu derrigorrez?

— “Joatekotan” (baldintza) eta “joango bagara” esanahi bera al dute?
 — “-tzekotan” baldintza?
 — “-tzekotan” =/-z gero noiz?
 — “-tzekotan”: nahia ere adierazten du?

E: baldintza-egiturak EGLU-VI liburukian aztertuko dira. *Ezeren okerrik ez duela* bezalako egiturak kontuan hartuko ditu Gramatika batzordeak.

Bigarren galderari dagokionez, batasunerako gomendiorik edo araurik eman behar den aztertu artean, argi dago *hobeto biziko zinen* bezalakoak bizi-bizirik egon direla, baita literaturan ere.

Hirugarren galdera-sortari erantzuna emateko ere gramatikako hurrengo liburukian datuak aztertu beharko dira. Dena den, *joatekotan* eta *joango bagara* ez dira baliokideak. Bigarrena, “xedezkoa” da (*joango bada, autoa utzi beharko diozu*).

i) **Perpau osagarriak:**

— Atariko proba batean hau agertzen da:

Behin eta berriz agindu dizut...

- a) ...
  - b) *Ixilik egon zaitezen*
  - c) *Ixilik egoteko*.
- Baztertzekoa al da b aukera?

E: Ez, b) aukera ez da baztertzekoa. Beste kontu bat da maizago erabiltzea perpaus jokatugabea (-tzea, -tzeko) subjuntiboko laguntzailea baino.

— “Askotan entzun dut zenbait euskalkitako tradizioan subjuntiberako esaldietan -(e)n forma dela nagusi, eta -(e)la apenas agertzen ote den. Egia da hori?”

E: Laster argitaratuko den EGLU-V liburukian, hau esaten da laburpen gisa:

“jarrera adierazten duten perpausetan eta *nahia* edo *guraria* adierazten dutenetan *-EN* da ohikoena, azken hauetako batzuetan *-eLA* ere agertzen den arren, mendebaldean batez ere.

— *eskaera* eta *agindua* adierazten dutenetan, berriz, kontuak bana dabil-tza: Hegoaldean *-eLA* da ohikoena eta Iparraldean *-eN*, azken honetan agin-duetan-eta inoiz *-eLA* ere agertzen den arren.

— aditz nagusitik bereziz bezala perpaus lokabeen antza hartzen dutene-tan, berriz, *-eLA* da ohiko menderagailua”.

j) **Zenbat eta ... hainbat eta...:**

“Zenbat eta gehiago ikasi orduan eta hobeto / hainbat eta hobeto / hobeto / gero eta hobeto (onartu egin behar al dugu forma hau?).

E: Hondarribiko udal euskaltegitik egindako galderari, erantzun hau eman zion Gramatika batzordeak 1997ko ekainean:

zenbat eta ... orduan eta
zenbat eta ... hainbat eta
zenbat eta ... gero eta
zenbat eta ... hainbat

Gramatika batzordearen iritziz hirugarrena izan ezik gainontzekoak ontzat jotzekoak dira. Beraz, ondorengo hau da ontzat hartzen EZ duen bakarra:

*zenbat eta ... -ago, gero eta ... -ago

8. **Lexikoaz**

- a) “Arantzabalek txartel gorria ikusi du” (oker)
“Arantzabali txartel gorria atera dio” (zuzen)

E: Futbol kontuetan adituegia ez izan arren, txukunagoa irizten diot bi-garrenari; behar bada, “txartel gorria erakutsi dio” ere zuzena izan daiteke.

b) *Jokatu / jostatu* (edo *jolastu*):

“Belokik oso ondo jokatu zuen” (zuzen)

“Eugik oso txarto jostatu zuen” (oker)

E: Eugi eta Beloki pilotariak izanik, eta pilota *jokoa* denez, *jokatu* egiten da, jakina, ez *jostatu*.

c) *Saiatu*:

“Bere burua hiltzen saiatu da” (oker)

“Bere burua hiltzea intentatu du” (zuzen)

“Bere burua hil nahi izan du” (zuzen)

Iruzkina: *saiatu* beti ez da *intanturen* pareko. Gure ustez *saiatuk*, “esmerarse” eta “intentar”, bien alor semantikotik du apur bana, eta kontestuaeren arabera.

E: *Orotariko Euskal Hiztegia* hartu eta *intentatu* sarrera ikustea nahikoa da, aditz horrek euskal literaturan zein erabilera urria izan duen ikusteko. *Saiatu* sarrera oraindik egin gabe dago; hobe da zuhur jokatzea, eta “bere burua hiltzen saiatu da” txartzat ez ematea, datuak ondo aztertu arte.

d) *Aurki*:

“Gaueko hamarrak ziren, umeak goseak akabatzen zeuden, baina aurki etorri ziren gurasoak” (oker)

“Goizeko hamarrak dira, umeak goseak akabatzen daude; baina aurki etorriko dira gurasoak” (zuzen)

Iruzkina: gure ustez, “aurki”k, beti ere, geroaldian mintzatzeko balio du, eta ez lehenaldian.

E: *Orotariko Euskal Hiztegia* hartuta, iraganaldiko aditz formekin ere ageri da *aurki*, nahiz adibide gehienak bestelakoak izan:

“Aurki azaldu ziren etxe-ateetan beste ikuszale gehiago ere” (T. Agirre)

“Aurki ipintzen zion Amari aurrean beste kalabaza batean esnea” (Arrue)

“Jainkoaren epai ikaragarria! Aurki bere madarikazioak harrapatu zuen” (Ara-
na)

“Bi mila duro nik eman arren / ukatu zituen aurki” (Pello Errota)

e) *Topean ibili*:

“Olano topean dabil” (zuzen)

“Olano topera dabil” (oker)

E: Erdararen kalkoa den neurrian, ez da bat ere erraza zein den hobea eta zein okerragoa esatea.

f) *Zerikusia izan / zer ikustekoa izan* (?):

“Horrek ez du zer ikusirik esandakoarekin” (zuzen)

“Horrek ez du zer ikustekorik nik esandakoarekin” (oker)

E: Euskaltzaindiak ez du araurik eman honetaz. Hala ere, argi dago lehena zuzena dela; *zerikusi* guztia batera idaztea ere ohikoa da, izen kategoria hartu duen neurrian. *Ikusteko* ere izena da, eta biak (*zerikusi* eta *ikusteko*) baliokide izan daitezke:

Honek ez du horrekin zerikusirik = honek ez du horrekin ikustekorik

Dirudienez, bi egiturak nahasi dira. Kontuan izan hala ere, *zer* eta *ikusteko* perpaus berean ager daitezkeela, baina bakoitza osagai desberdina izanik:

Zer ikusteko dut nik zurekin?

Adibide honetan, *zer*, galdetzailea eta *ikusteko*, izena ditugu; beste adibide honen pareko egitura du, beraz:

Zer palazio dauka maitia zuri emateko?

g) *Gizonduarazi*:

“Gizondu zaitezte” ondo badago, “gizonduarazi” ondo dago?

E: Bitxi samarra den arren, *gizondu* aditzaren forma arazlea, *gizonarazi* nahiz *gizonduarazi* izango litzateke, bere aditzoina *gizon(du)araz* izanik.

h) *Izan / ukan / eduki*:

“Aliziak bikiak izan ditu” (zuzen)

“Aliziak bikiak ukan ditu” (zuzen)

“Aliziak bikiak eduki ditu” (oker)

E: araurik ez da eman. *Orotariko Euskal Hiztegiak* dioenez, aditz laguntzaile gisa izan ezik, *izan / ukan* erabiltzen diren testuinguru guztietan erabili da *eduki* literaturan, batez ere bizkaierazko testuetan. Beraz, tradizioari begiraturaz, ezin da esan *bikiak eduki ditu* oker dagoenik.